

Pomen Ramovševih jezikovnozgodovinskih raziskav za slovensko zgodovinsko leksikografijo¹

Andreja Legan Ravnikar

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana; andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si

Fran Ramovš je s svojimi raziskavami zgodovine slovenskega jezika nepogrešljiv vir za slovensko zgodovinsko leksikologijo in leksikografijo. Temelj za pripravo zgodovinske slovnice slovenskega jezika so Ramovšu namreč predstavljale najstarejše slovenske tiskane knjige iz 16. stoletja, ki jih je natančno analiziral na (skoraj) vseh ravninah jezikovnega sistema, posebej temeljito na glasoslovni. Pri pripravi slovarskih sestavkov v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (SSKJ16, A–D, 2021) je uporabnost Ramovševih raziskav najstarejše knjižne slovenščine nedvoumno dokazana na izbranih primerih.

Die Arbeiten von Fran Ramovš stellen eine unentbehrliche Quelle für die slowenische historische Lexikologie und Lexikographie dar. Die Grundlage für die Erstellung seiner historischen Grammatik der slowenischen Sprache bildeten die ältesten gedruckten slowenischen Buchausgaben aus dem 16. Jahrhundert, die er sorgfältig auf (fast) allen Ebenen des Sprachsystems analysierte; insbesondere widmete er sich der Phonetik. Die Bedeutung seiner Forschungen wurde bei der Erarbeitung der Wörterbuchartikel für das *Wörterbuch der slowenischen Literatursprache des 16. Jahrhunderts* (SSKJ16, A–D, 2021) deutlich.

Ključne besede: Fran Ramovš, jezikovna zgodovina, zgodovinska leksikografija, SSKJ16, arhaične besede, glasoslovje

Schlüsselwörter: Fran Ramovš, Sprachgeschichte, historische Lexikographie, SSKJ16, Archaismen, Phonetik

Uvod

Jezikoslovec Fran Ramovš (1890–1952) je vse življenje raziskovalno posvetil slovenščini in je s svojimi temeljnimi deli nepogrešljiv vir za sodobne slovenske jezikovnozgodovinske, etimološke, onomastične in dialektološke raziskave, marsikdaj pa ponuja odgovore tudi na vprašanja iz sodobnega knjižnega jezika in pravopisa. Posebej dragocen in do sedaj nepresežen je njegov prispevek k pripravi popolne zgodovinske slovnice slovenskega jezika, ki je nastajala po delih: II. *Konzonantizem* (1924), VII. *Dialektologija* (1935) in dodatek *Kratka zgodovina slovenskega jezika* (1936) ter osnutek načrtovanega petega dela slovnice

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Morfologija slovenskega jezika (1952), ki je nastal po Ramovševih predavanjih, kakor jih je sam odobril za objavo. Bogastvo in raznolikost Ramovševih jezikovnozgodovinskih raziskav kažeta tudi dve knjigi Ramovševih *Zbranih del*: Prva knjiga (1971), ki med drugim vsebuje rokopisa za zgodovinsko slovnico: *Zgodovina slovenske slovnice in Slovenska grafika*, ter Druga knjiga (1997), ki združuje Ramovševe fragmentarne objave; dopolnjuje jo stvarno, imensko in besedno kazalo. Ramovševo mesto v slovenskem jezikoslovju slikovito povzemajo besede, ki jih je ob njegovem 60. rojstnem dnevu izrekel akademik France Bezlaj (1950: 225):

Vse življenje je posvetil slovenščini, toda zajel jo je v tako globino in širino, da se nobeno temeljno delo o slavistiki ne bo moglo v bodoče izogniti rezultatom njegovih opazovanj. Marsikaj pa je v njegovem delu važnega tudi za splošno lingvistiko, vsaj po načinu obdelave, ako že ne po izsledkih. Za nas Slovence pa je Ramovš alfa in omega vsega, kar vemo o svojem jeziku. Doslej ni bilo nikogar, ki bi bil tako globoko posvetil v temo jezikovnega razvoja, on pa nam je tako rekoč iz nič ustvaril sintezo.

Fran Ramovš je z ustanovitvijo inštituta za slovenski jezik znotraj SAZU po 2. svetovni vojni postavil organizacijske in strokovne temelje za pripravo temeljnih slovaropisnih del za slovenščino, pri katerih smo bili – primerjalno z drugimi slovanskimi jeziki – v občutnem zaostanku. Med drugim se je zavzemal za pripravo celovitega zgodovinskega slovarja slovenskega jezika. Ta naj bi nastal na podlagi jezikovnega gradiva iz vseh dosegljivih slovenskih pisnih in knjižnih virov, od najstarejših srednjeveških rokopisov do rokopisnih, knjižnih, revijalnih idr. objav do začetka 20. stoletja. Prvi korak k uresničitvi tega načrta je naredila Komisija za historične slovarje (predsednik akad. prof. dr. F. Bezlaj) pred skoraj petdesetimi leti, ki se je odločila, da se v prvi fazi pripravi razlagalni slovar besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Kot idejni vodja se je Fran Ramovš najbolj zavedal, kako obsežna znanja in široko zastavljene raziskave zahteva redakcija zgodovinskih besed iz različnih obdobij jezikovne zgodovine oz. njihovih izraznih in pomenskih sprememb v tisoč letih obstoja slovenščine. Uresničitev te naloge, ki zahteva vrhunsko delo več generacij slovenistov, je nalagala sistematično zbiranje in izpisovanje vseh slovenskih gradivskih virov iz vseh obdobij slovenske jezikovne zgodovine. Natančen študij najstarejših slovenskih knjig je bil zanj nujen pogoj za izdelavo zgodovinske slovnice in v drugi fazi za postavitev temeljev celovitega zgodovinskega slovarja slovenskega jezika. Pri tem je posebno pozornost namenjal delom iz 16. stoletja, ko je slovenski jezik v ugodnih družbenozgodovinskih, verskih in kulturnih okoliščinah doživel eksponenten razvoj in dosegel status knjižnega jezika. Ko se je Ramovš leta 1910 vpisal na filozofsko fakulteto dunajske univerze, se je najprej seznanil s Trubarjevimi deli v dunajski knjižnici in jih izpisoval. Med počitnicami pa je

leto dni pred prvo svetovno vojno potoval po Nemčiji in Danski, kjer je v knjižnicah v Dresdnu, Berlinu, Köbenhavnu, Hamburgu, Göttingenu, Frankfurtu, Tübingenu in Münchnu izpisoval gradivo iz slovenskih protestantskih knjig.²

O nekaterih Ramovševih jezikovnozgodovinskih raziskavah knjižne slovenščine 16. stoletja

Slovenski protestantski tiski so Ramovšu predstavljali temeljni kamen za pripravljeno delo za zgodovinsko slovnico slovenskega jezika, hkrati pa se je zavedal velikih vrzeli v preučevanju slovenskih dialektov, katerim je v nadaljevanju posvetil monografijo. Raziskovanja besedil slovenskih protestantov se je Ramovš lotil zelo zgodaj in v povezavi s tem je nastala tudi znanstvena razprava o delu revizijske komisije v Ljubljani, ki je 1581 revidirala Dalmatinov rokopis slovenskega prevoda *Biblije*.³ Revizija je bila po njegovi presoji posebej odločilna za vzpostavitev enotne knjižne norme, saj so bila tedaj sprejeta pomembna pravopisna načela oz. nov, racionalen črkopis. Ramovš je ovrغل trditev, da je Bohorič, ki ima pomembno vlogo kot pisec prve slovenske slovnice, oče novega pravopisa; ta tudi ni sad revizije, temveč zasluga Jurija Dalmatina, njegovo pisavo so v revizijski komisiji le sprejeli in jo uzakonili.

Besedoslovje in pomenoslovje

Objav kratkih znanstvenih prispevkov o manj znanih leksemih v najstarejši knjižni slovenščini, prvi je Slovarski doneski iz Trubarjevih del (1913), se je Fran Ramovš lotil že med študijem. V prispevku so ga zanimale neznane besede, ki jih Pleteršnik v *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895) ni zapisal ali

² Podrobneje o Ramovševem šolanju v Ljubljani ter študiju na Dunaju in Gradcu gl. Šolar 1950: 442–443.

³ Ovrednotil je pomembno delo revizije za Dalmatinovo *Biblijo* (DB 1584), predvsem novosti, ki jih je uvedla v grafiki: razločevanje *i* in *j*, zapis glasovnih skupin *ji* in *ij*; uvedbo naglasnih znamenj, ki jih Trubar in Dalmatin pred revizijo ne poznata; zapis patatalnih *n* in *l*; razločevalni zapis za samoglasnik *u*, soglasnik *v* in za soglasniški *u*; razločevanje glasov *s* in *z*, *š* in *ž*, *c* in *č* v pisavi; zapis glasovne skupine *šč*; zapis zlogotvornega *r* in druga pravila grafike. Leta 1581 se je ustalil tudi pravopis, ki je prinesel rešitve v glasoslovju (asimilacija, poenostavitev soglasniških skupin, glasovne spremembe zaradi moderne vokalne redukcije, ki se začneta sredi 16. stoletja, posamič že v 15. stoletju), toda na doslednosti v oblikoslovju se pri reviziji ni dosti oziralo (mešanje sklanjatvenih paradigem, preglas, člen ali spolnik se je v manjšem obsegu v Bibliji še ohranil zaradi vpliva nemške prevodne predloge) (Ramovš 1971: 140–174).

kot vir ni navedel Trubarja.⁴ Ugotavljal je njihov pomen in izvor, npr. za izraz *ahar* je zapisal, da ima širši pomen ‘morivec’ in da je prevzet iz jezikovnostične bavarščine, ter razložil nastanek glasovnih različic *hagar*, *hahar*, *aar* in *arar* v knjižni slovenščini 16. stoletja: *ahar* < nem. *der Haher* = *der Henker*, srvn. *hâhaere*, po disimilaciji in asimilaciji **a(h)arja* > **ajarja* > *ararja*, odtod ime-ovalnik *arar* (tudi Ramovš 1924: 73, 170). Natančnejšo pomensko analizo je omogočil šele vpogled v celotno knjižno gradivo 16. stoletja, ki ga prinaša prvi zvezek *SSKJ16* (A–D):⁵

ahar (ahar, hagar, aar, hahar, arar) -ja sam. m [a'ha:r -ja]; P 8, K 7 (TT 1557, KPo 1567, DB 1578, TT 1581-82, DB 1584, MD 1592, MTh 1603)
 – ed. im.: ha | g/h | ar; – tož.: aharja; – mn. im.: a | h/r/ø | ar | y/ij; Ⓟ

⁴ Ramovš je v tem članku predstavil 44 težjih in posebej zanimivih primerov Trubarjevih besed iz različnih del, po abecednem redu: *adamant*, *arar*, *avstrija*, *bajncirli*, *baretica*, *bobotliti*, *cestiven*, *drukiniti*, *gvečiti*, *frančožen*, *fruštati*, *hlapčistvo*, *luog*, *kamenotev*, *knof*, *kumelj*, *ločitvi list*, *možica*, *okorneti*, *odlašav*, *povitica*, *izpusati*, *prstev ali prstov*, *plumbart*, *prosati*, *rodoven*, *rufijaniti*, *saramenta*, *spovzdrezati*, *stalo*, *strhnil*, *svarež*, *špinat*, *šlemati*, *tatljiv*, *telski*, *tepigov*, *timon*, *trenenje*, *vpelcati*, *vragometnik*, *vseha*, *zetez* in *žel*. Pomensko razlago je mestoma nadomestil s podatkom o izvoru besede. V pregledu besedoslovnih raziskav knjižne slovenščine 16. stoletja je J. Narat povzela (2008/2009: 107), da se je Ramovš še vračal k nekaterim besedam iz prve obravnave (*luog*, *plumbart*, *okorneti*), s katerimi so se soočali tudi drugi raziskovalci, in analiziral še nekaj novih (*sraga*, *tvor*, (*u*)*bogati*) (Sprachliche Miscellen aus dem Slovenischen, *Archiv für slavische Philologie* XXXVI, 445–460). Z nastankom in pomenom posameznih Trubarjevih starinskih oz. ožjenarečnih besed se je v posebnih sestavkih Ramovš ukvarjal tudi kasneje: z zvezo *od mládiju* ‘od mladega’ (Trubarjevo od mladju »a puero«, *Slavistična revija* 2, 1949, 305), z zvezo *h pomočjanj* ‘na pomoč’ (Trubarjevo hpomozhian »na pomoč«, *Slavistična revija* 3, 1950, 139–140), ponovno z besedo *plumbart* – tokrat z razkrito etimologijo in pomenom (Iz Trubarjevega leksikona, *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana, 117–118).

⁵ *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (*SSKJ16*) je razlagalni zgodovinski slovar s prvinami enciklopedijskega in prevodnega slovarja (znotrajjezikovni prevod), ki predstavlja slovenski knjižni jezik v obdobju njegovega nastanka, tj. v času reformacije. Prinaša popoln popis pomenskih, slogovnih, oblikoslovnih, glasoslovnih, večkrat tudi skladenjskih pojavov pri posamezni iztočnici. Gre za najboljše in najnatančnejši zgodovinski slovar kakega obdobja slovenskega knjižnega jezika doslej. Prvi zvezek slovarja (A–D) vsebuje 3027 slovarskih sestavkov, od tega 2061 razlagalnih in 966 kazalčnih. Opisanih je 3414 pomenov iztočnic. Slovarski korpus predstavljajo vsa slovenska besedila ohranjenih natisnjenih del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja od leta 1550 do 1595 in slovenski del večjezičnih Megiserjevih slovarjev (1592, 1603). Temelj za izdelavo prvega dela slovarja je listkovni korpus (skupaj 3.169.000 pojavitev), v katerem je vsaka beseda sobesedilno prikazana v vsakokratni rabi. V zadnji fazi je bil dopolnjen z digitalnim *Korpusom 16* (<https://fran.si/korpus16/>), ki obsega prepise 45 knjižnih del na 12.945 straneh. V letu 2022 je bil prvi zvezek objavljen na spletnem jezikovnem portalu Fran kot *eSSKJ16: Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, od 2023 bo izhajal v vsakoletnih prirastkih (www.fran.si), v knjižni verziji po zvezkih (drugi zvezek *SSKJ16* (E–J)).

Crajnški. Rablin *Slovenški oli Besjazhki*. **Hagar** *Hervazki, Dalmatinški, Istrianški, Crafnški*. Maningólda DB 1584, III, DdIb; *Latin*. carnifex, tortor. *Germ*. ein Scharpffrichter/ ein Nachrichten/ ein Hencker/ Züchtiger. *Sclav*. **hagar**, trinog, rabl, rablin MTh 1603, I, 222-223

kdor poklicno izvršuje smrtno kazen; rabelj: Inu sdaici poshle ta Kral tiga **Aharia**, inu lapovei noter pernefti nega glauo TT 1557, 114

// ekspr. *kdor je odgovoren za usmrnitev koga*: Inu nefe umurili tih, kir fo poprei ofnanouali ta prihod letiga Prauizhniga, kateriga fte ui fđai Fratary inu **Aary** bili TT 1557, 114; Leti Lüdie sa denaria inu Trebuha volio fo tih káršchenikov inu Chriřtuřovi pravi **Aharij**, rasboiniki inu řheriganti KPo 1567, CLIIb

℘ iz nem., prim. srvn. hahaere [A. L. R.]

Posebej rad se je Ramovš posvečal besedam, pri katerih je bil še v 20. stoletju izvor nejasen oz. zanje ni obstajala strokovno utemeljena razlaga, npr. *avštrija*. Ramovš ji pripisuje pomen 'upor, upornost, prepir' in zavrača razlago L. Pintarja o njenem izvoru iz nem. *Halsstarige* 'bolezen, trdovratnost' (podrobnejša utemeljitev v Ramovš 1971: 10, 38). Izraz povezuje z nem. *laustern*, ki ga Grimm tolmači kot 'betroffen, aufhorchen, lauschen, lausern'; pomen 'prisluškovati' se je pomensko razvil v 'tajno naročilo, nasprotovanje'. Beseda je bila tvorjena s priponskim obrazilom *-ija*, pri čemer je po disimilatoričnem izpadu vzglasnega *l* nastalo: **lauštrija* > *ávštrija* (Ramovš 1997: 743).

avštrija (**avštrija**, **avstrija**)⁶ -e sam. ž [...] *oborožen upor, navadno proti oblasti; punt*: Obtuy Kerfzheniki řubper Gosřofzħino **Aushtrio** inu krega ne řezħeno TAr 1562, 42b; LEta Nauuk tih Bidertaufferieu .. ie en řazħetik inu perpraua ĥtim **Aushtriom**, Puntom Mordanem TO 1564, 60b; Potle [řv. Pavel] druguzħ pryde vto Efeřo .. inu kadar vnim ta řħum inu **Auftrio** .. vtolashi, ře pouerni[!] řpet vto Macedonio TL 1657, 23b; Néma tudi řice obedan mezħa vřeti, **Avřtrie**, punte, řvade sa vere alli druge řezħi volio řazħeniati KPo 1567, CL, podobno tudi JPo 1578

℘ nejasno, prim. it. osteria [A. J.]

T. i. temne besede so po Ramovšu tiste, ki so se zaradi redke rabe ali drugih pomanjkljivih podatkov izmikale zanesljivi pomenski določitvi. Takšne raziskave zahtevajo dolgotrajno delo in včasih je potrebna tudi sreča; tako je npr. besedo *plumbart* sprva povezoval z nem. *Blumenfahrt*, toda kasneje je prepoznal izhodiščno nemško besedo *Jubilúmfahrt*. Po redukciji nenaglašanih začetnih zlogov in vokalov je nastal (*ju*)*b(i)lumfahrt* in od tod slovenski *plumbart* 'cerkveno milostno (jubilejno) leto' (Ramovš 1971: 274; Ramovš 1997: 742).

⁶ Votel krožec označuje negotovo glasovno različico iztočnice na podlagi zapisa (*SSKJ16*, Znaki: [48]). O razlogih za njegovo uvedbo prim. Jelovšek 2019.

Besedotvorje

Raziskovalno pozornost je Ramovš na več mestih posvetil razlagi glasovnih sprememb pri zelo produktivnem slovenskem priponskem obrazilnem morfemu *-ski* z različico *-ški*, ter pri pridevniških tvorjenkah na *-čki* z različico *-cki* v najstarejši knjižni slovenščini. Ugotovil je, da so na morfemskem šivu ob stiku končnih sičnikov in šumevcev iz besedotvorne podlage s priponskim obrazilom zaradi asimilacije nastala priponska obrazila: *-č + -ski > -čki*, *-c + -ski > -cki*, *-ž + -ski > -šski > -ški*, *-s + -ski > -ski* (po onemitvi polglasnika sta glasova trčila skupaj, prvi spirant je asimiliriral drugega, sledi posploševanje).⁷ Vse besedotvorne različice je prepoznal tudi v slovenskih narečjih; dvojne ali trojne oblike, npr. *-šk-* in *-sk-*, redko *-čk-*, ima Primož Trubar, kar govori za to, da ne gre vedno za glasoslovni, temveč tudi za analogični pojav (Ramovš 1924: 302). Ramovš je tudi povzel, da je pri Dalmatinu običajen soglasniški sklop *-čk-*, *-sk-* v Bibliji redek, *-šk-* neznan; pri Krelju in Juričiču je *-čk-* običajen, *-šk-* redkejši in *-sk-* najredkejši, kar je odraz stanja v narečjih: centralni govori – vzhodni (Dalmatin) – srbohrvaščina oz. prehodna slovenska narečja v odnosu do kajkavščine in čakavščine (Ramovš 1924: 299).⁸ Pregled popolnih izpisov iz vseh znanih knjižnih virov 16. stoletja, ki ga beleži *SSKJ16*, je pokazal, da je Trubar prevladujoče rabil priponsko obrazilo *-ski* (in *-stvo*)⁹ in v zgledih do vključno črke D samo enkrat *-ški* (TT 1557), izjemoma *-čki* (*človečki* in *človečtvo* le v

⁷ Podobno velja za priponski obrazili in različici *-stvo/-štvo* in *-čtvo/-ctvo*, ki je na več primerih in z jezikovnimi vzroki razloženo v Ramovš 1924: 299–302.

⁸ Po medsebojnem vplivanju se je obrazilni morfem *-čki* generaliziral v vzhodnih dialektih, *-ški* pa v osrednjih in zahodnih (Ramovš 1997: 292). O razvoju *človečski*, *človečstvo* gl. Ramovš 1952: 21, 24, *človeški* gl. Ramovš 1924: 298, 301–303. O razlikovalnih parih tvorjenk z enako osnovo in različnimi prvostopenjskimi obrazili pri drugostopenjskih tvorjenkah (npr. *egipterski*, *egiptarski*, *egiptovski*) in izpeljank z enako besedotvorno podlago in različicami priponskih obrazil (npr. *nebeski* in *nebeški*, *prešuski* in *prešuški*) v vseh biblijskih prevodih 16. stoletja (12 del) gl. Legan Ravninar 2008: 57–60. Izjemna produktivnost izpeljave s priponskim obrazilom *-ski/-ški* v knjižnem jeziku 16. stoletja je povezana z nejasnim, neustaljenim razločevanjem besedotvornega pomena individualne svojine (izkazuje ga obrazilni morfem *-ov/-ev*) in kolektivne svojine (prevladujoče *-ski/-ški*), npr. *angelski* 'ki se nanaša na angele; angelski' in 'ki se nanaša na angela; angelov', *cesarski* 'cesarski' in 'cesarjev', kar razkriva šele vsakokratna raba tvorjenke v sobesedilu (Legan Ravninar 2021: 259–260).

⁹ To priponsko obrazilo je prevladalo v 16. stoletju, kot je vidno iz gradiva, toda vzporedni primeri oblik na *-ski* in *-ški* iz del Svetokriškega, Basarja in Rogerija kažejo – čeprav je bilo pri njih označevanje glasov *s* in *š* nedosledno in sta lahko oba zaznamovana enako – da je v govorih vseh treh že prodrlo *-ški*. Tudi obrazilo *-čki* je v zahodnih narečjih postopno izginilo, do 20. stoletja se je ohranilo le v vzhodnih (Ramovš 1924: 300–301).

enem delu (TP 1575)).¹⁰ Dalmatin je prevladujoče rabil priponsko obrazilo *-čki* (in *-čtvo*): *človečki*, *človečtvo*, *devičtvo*; *-ski* je uporabljal zelo redko, npr. *človeski/človejski* v biblijskih besedilih in dveh katekizmih (DC 1579, DC 1584), *človestvo* pa zgolj v obeh katekizmih. Pri Krelju (KB 1566, KPo 1567) sta potrjeni priponski obrazili *-ski* in *-stvo*, medtem ko ima Juričič v največji meri izkazani obrazili *-ski* in *-stvo*, redkeje *-čki* in *-čtvo*, izjemoma *-štvo* (JPo 1578). Prehodna stopnja oz. soglasniška sklopa z različicama *-čški/-cški* in *-čstvo/-cstvo* sta izpričana le pri Juričiču, v pesmarici več avtorjev (tudi pesmi Juričiča) *P 1563 ter *-čstvo* enkrat v zadnji izdaji protestantske pesmarice, ki jo je uredil Felicijan Trubar (TfC 1595). Tudi zgledi za izpeljanki *devičski* in *devičstvo* so potrjeni le v Juričičevi postili in že omenjeni pesmarici iz leta 1563. Ugotovitve o številu pojavitev, delih, v katerih se pojavljajo, rabi, distribuciji in ujemajoči se pomenski členitvi vseh besedotvornih različic *človečki* in sodobnega knjižnega pridevnika *človeški* lahko preverimo v *SSKJ16*, kjer slovarski prikaz vsake besede temelji na upoštevanju vseh knjižnih besed v vsakokratni rabi:

človečki¹ (**človečki**, **človečki**, **človečki**, **človejski**, **človecki**, **človejški**) -a -o prid. [člo've:čki -a -o]; P približno 500, K 16 (*P 1563, TP 1575, DJ 1575, DPa 1576, JPo 1578, DB 1578, TkM 1579, DC 1579, DPr 1580, DB 1584, DC 1584, DM 1584, TtPre 1588, MD 1592, TfM 1595, TfC 1595) [...]

ki je značilen za ljudi, človeka; človeški, človekov: Sakai vefselu ferze ie **zhlouezhki** shiuot, inu negouu vefeile ie negou dolg leben DJ 1575, 128; Bug Noaha inu negoue Synuue shegna [...] **Zhlouezhko** kry prepoueida preliti DB 1578, 7b; Taku pravi GOSPVd: Povej: **zhlovezhka** trupla bodo na Puli leshala, kakòr gnoj, inu kakòr fnopte, katere nihzhe nepobira DB 1584, II, 32a [...]

// *ki je v nasprotju ali dopolnitvi z božjim; človeški*: Nate kirte prau nefnaio, Ter ta norški vuk **zhlouezhski**, Terde nu vnm pogineio, Dai nim špolnat ter verouat, Sueto beffedo tuoio *P 1563, 144; ali mi imamo špomifliti, de lete Ceremonie, ali Cerkoune shege, nei **zhlouezhka** pamet smiflila DPa 1576, 50a; Sabšoin mi slushio, ker vuzhe takoue vuke, kateri fo le **Zhlouezhke** sapuuidi DB 1578, **4a [...]

// *bibl., v zvezah človečke roke/duše/oči / človečki otroci ljudje*: [Asirski kralji] fo nyh Boguve v'ogin vèrgli: Sakaj ony néfo býly Boguvi, temuzh **zhlovezhkih** rok dellu DB 1584, II, 14b; Inu ony fo prozh pelali nyh Shivino pettaushent Kamel, dvejštu inu petdeffet taušent Ovaz, dvejštaushent Oflou, inu štu taušent **Zhlovezhkih** dušh DB 1584, I, 222; Pakal inu pogublenje nebo nikuli polnu, inu **zhlovezhke** ozhy fe tudi nemogo nafsititi DB 1584, I, 326b; Ty imajo GOSPVDA sahvaliti sa njegovo dobruto, inu sa njegova zhudešša, katera on nad **zhlovezhkimi** otruki dela! DB 1584, I, 307b / Mi zhemo raishi pafiti vGOSPODNE roke, kakor v'**zhlouezhke** roke DJ 1575, 11 *o naši usodi naj raje odloča Bog kot ljudje*; Ali vřaj hozhem jeřt rajřhi nedolshnu v'**zhlovezhke** roke priti, kakòr supàr GOSPVDA gréřhiti DB 1584, II, 207b

// *bibl., v zvezi človečko dete človek glede na svojo majhnost, nepomembnost vpričo Boga*: v nagovoru Inu ti **zlovezhku** déte, Pole, ony bodo na te vérvy devali, inu tebe shnymi vesali,

¹⁰ Prim. *devičtvo* je pri Trubarju izpričano v 10 delih: TC 1550, TC 1555, TT 1557, TR 1558, TL 1561, TAr 1562, TO 1564, TC 1574, TC 1575 in TPo 1595.

de bi jim nevfähl DB 1584, II, 61a; INU GOSPODNIA beffeda fe je k'meni sturila, rekozh: Ti **zhlovezhku** dete, kaj je ta lejs od Vinfke terte mimu drusiga leffä DB 1584, II, 66a / Bug nej en Zhlovik, de bi lagal, ni enu **zhlovezhku** déte, de bi ga kaj grevalu DB 1584, I, 93a

// v zvezi **človečko srce** *človek glede na značajske, čustvene značilnosti*: Refnizhno da ie, kadar bi to takouo **Zhlouezhko** farze moglo verovat: Kai ali kakoue rizhi bi mu mannkalo? JPo 1578, II, 7b; **Zhlovezhku** ferce fi svoi pot naprei iemle, Ali sam Gospuđ daie de naprei gre DPr 1580, 30a; **Zhlovezhku** ferce je neziftu inu hudu od nature DB 1584, I,)(²)IIb

// v zvezi **človečka žlahta** *skupnost vseh ljudi na svetu; človeški rod, človeštvo*: ti fi kanimu oftrumu plazhillu fa nashe grehe inu kanimu Oduetniku inu Befedniku vfi **zhlouezski** slahti po tuoim zhudnim inu modrim fuetu naprei poftauil *P 1563, 36; da on [Kristus] skosi Smart mora is feđa fuetu kozhetu poiti, inu na Krishu shniegouim Terpleniem inu Smartyo, **Zhlouezhko** shlaho is Hudizheue, Smartne inu Paklenske, oblahti odreshit JPo 1578, III, 7b

// v krščanstvu, v zvezah **sin človečki / človečki sin** *učlovečeni božji sin kot odrešitelj človeškega rodu; Sin človekov*: Syn **zhlouezhki** bude ysđan vroke greshnikom, inu bude krishan, inu na tretii dan špet od martuih vřtane JPo 1578, II, 5b Prim. človečki Prim. človečko [A. L. R.]

človeški (človeski, človejski, človeški, človiski) -a -o prid. [člo've:ški -a -o]; P približno 900, K 31 (TC 1550, TC 1555, TE 1555, TT 1557, TKo 1557, TR 1558, TT 1560, TL 1561, TAr 1562, *P 1563, TO 1564, TPs 1566, KB 1566, TL 1567, KPo 1567, TC 1574, DJ 1575, TC 1575, TT 1577, JPo 1578, DB 1578, TkM 1579, DC 1579, DBu 1580, TT 1581-82, DB 1584, DC 1584, TPo 1595, TfC 1595, ZK 1595, MTh 1603) [...]

ki je značilen za ljudi, človeka; človeški, človekov: aku fe pag omoshi, nei greshila, ona bode te **zloueske**! nadluge imeila inu morala te ifte nefti TC 1555, N1b; Bug nema **zhloueskiga** oli kaciga druřiga obrafa oli oblizhia, oli kako drugo Shtalt oli Podobnoft. Bug ie en Duh TT 1557, 1a; Kir pag zhafi fe ty eni Duhuui **vzhloueski** shtalti po dneui perkařuio, oli po nozhi plazheio, po hishah resbyaio TR 1558, P2a [...]

// *ki je v nasprotju ali dopolnitvi z bořjim*: To eno Prauizo imenuio, To Pořtauno Sapuuidno, **zhlouesko** .. To drugo, Eno Boshyo, Euangelisko, kerszhansko .. Prauizo TT 1557, r2b; Koku fe pak ty duei naturi, ta Boshya inu ta **zhloueska** Vřiftufu, veni Perfoni vkupe glihaio, tu iftu Bug vei TR 1558, B4b [...]

// *ki je materialen, v nasprotju z duhovnim*: Potle fe tudi prai ana Vera/ de kar aden timu druřimu oblubi/ de fe tu derfhi/ to ifto Vero moremo imenouati ano **zhlouefko** oli kupzhouo Vero TC 1550, 203(109b); TA beffeda DOLGE, tukai ne pomeni te **zhloueske** dolguue, kir fo eden drugimu dolshni, bodi denarie, šitu Vinu oli drugu blagu TC 1575, 128

// bibl., v zvezah **človeške roke/duše / človeški otroci ljudje**: Onu pride, de ta Syn tiga zhloveka bode isđan ute **zhloueske** roke, inu oni ga ubyo, inu na tretii dan bode on gori uřtal TT 1557, 51; Tih Ayđou Boguui fo frebu! inu slatu, Od **zhloueskih** rok sturieni TPs 1566, 241b [...]

// v zvezi **človečko srce** *človek glede na značajske, čustvene značilnosti*: Inu aku tu **zhlouesku** ferce tiga Troshta ne pryne, de Bug nas is Gnade is fuie lubesni shtraifa .. Taku te nadluge bodo nom le zhedale vegshe, tesheshe TT 1557, dd2b; Inu vřaj fe nemore takova smertna britkuft h'Čřiftufevi pergihati, katera je veliku vegřha na nym bila, kakor de bi njo enu **zhlovefku** ferze moglu iřgovoriti ali preterpeti TPo 1595, I, 220 [...]

// v zvezi **človeška žlahta** *skupnost vseh ljudi na svetu; človeški rod, človeštvo*: Taka Arznya pag ye Iefus Čřiftus Syn bořhy .. kanimu odřehenu/ offru inu plazhillu/ sa uolo tih grehou vře **zhlouefke** flahte! TC 1550, 222 (119a) [...]

// v krščanstvu, v zvezah **sin človeški / človeški sin** *učlovečeni božji sin kot odrešitelj človeškega rodu; Sin človekov*: O Iuda, kfufhovaniem prodafh Sina **Zhlovefkiga** KPo 1567, CXLIXb; Sa naprei bode **zhlovefki** Sin na defni Mochi Boshie fedil KPo 1567, CLV1b [...] Prim. človesko [A. L. R.]

Zaradi lažjega izgovora in ker se je jezik hotel ogniti asimilaciji, ki bi zabrisala tvorno priponsko obrazilo *-ski*, se je v prvotno regularno nastali soglasniški skupini *-čsk-* lahko razvil sekundarni polglasnik. Pojav je značilen za hrvaški oz. srbski jezik, kar je vplivalo, da je Juričič v slovenskih prevodih obdržal izgovor *-časki* (in *-častvo*), v grafični podobi pa zapis *-časki* (in *-častvo*), podobno tudi *proročaski*, *proročastvo*¹¹ (Ramovš 1924: 299). Nihče od drugih protestantskih piscev tega ne potrjuje:

človečaski -a -o prid. [člo've:časki -a[?]]; P 3, K 1 (JPo 1578) [...]

ki se nanaša na ljudi, človeka; človeški, človekov: Pokora, ie Ipremenienie vŕega **Zhlouezhaskiga** Lebna. Kakor, kadar Zhlouek ŕuoie Grehe ŕposna JPo 1578, III, 62b

// *ki je v nasprotju ali dopolnitvi z božjim; človeški*: Ieli tudi raslozhenie mey **Zhlouezhaskim** inu Boshym ali Oblaŕtnim sardom? Refnizhno da ie. Sakai Zhloueski ŕard tezhe is nepriasniuga nidauiuga Sarza, nishtar drusiga iŕzhohz kakor maŕzhouania: Boshij Sard pak tezhe, is zhiŕte Sarzhne Liubesni JPo 1578, II, 117 [A. L. R.]

Oblikoslovje

Iskanje izhodiščne besede za nastanek glagola (*u*)*bogati* 'gehorschen' v zvezi s stavkom A. Breznika (1915: 29): »Nasprotno pišemo *ubogati* namesto *lbogati*, ker je iz nemškega *folgen*« v začetnih poglavjih iz njegove srednješolske slovnice (1915: 29), je med jezikoslovci sprožilo polemiko o nastanku te besede. Kot Škrabec, Pintar in Breznik se je tudi Ramovš strinjal, da je (*u*)*bogati* nastal iz nem. *folgen*, toda trdil je tudi, da se iz *folgen* > *bolgati* > *lbogati* po metatezi ne da razložiti primerov iz 16. stoletja (podrobneje o soočanju argumentov gl. Ramovš 1971: 269–272). Za izhodiščno nemško besedo *folgen*¹² oz. srvn. *volgen* je Ramovš sklepal, da je bolj verjeten razvoj: *volgen* > **bolgati* ter po disimilaciji sosednjih labialnih glasov (b-l) oz. disimilatoričnem izpadu *l* > *bogati*.¹³ Izraz v sodobni slovenščini *ubogati* je le dovršnik glagola *bogati*, s čimer se je kot Pintar strinjal tudi Ramovš. Glagol je bil v 16. stoletju rabljen kot nedovršnik in manjkrat kot dovršnik, kar je razložljivo s prevzetostjo glagolske podstave. Pri tem primeru gre za najosnovnejšo oblikovno prilagoditev, potrebi po vidskem razlikovanju je pri tovrstnih glagolih slovenski jezik zadostil tako, da je nanje vezal dovršni in nedovršni vid (v nemščini glagolski vid kot slovnična kategorija

¹¹ Prim. *svedočastvo* v Registru DB 1578 in v tretjem stolpcu Registra DB 1584 ter v MD 1592, kjer je označena kot hrvaška beseda.

¹² V knjižni slovenščini 16. stoletja je bila izpričana tudi mlajša beseda s prevzeto besedotvorno podstavo *folgati* (s srednjim l), ki je izpričan v 8 protestantskih delih (Besedje 2011).

¹³ Prim. tudi Bezljaj, ESSJ I: 30.

namreč ne nastopa). Naknadno vidsko razlikovanje s predponami ali priponami pa nakazuje višjo stopnjo podomačenosti prevzetega glagola in izpodriva dvovidskost (Merše 1995: 219). Vidski par *bogati* – *ubogati* je v slovarju izpričan šele v 18. stoletju pri Pohlinu¹⁴ in konec 19. stoletja pri Pleteršniku (sklicujoč se na vzhšt. odraz), ko je po analogiji z drugimi dovršniki glagol dobil predponsko obrazilo *u-* kot zunanji znak dovršne rabe. V besedilih se je tvorjenka s predponskim obrazilom prvokrat pojavila konec 17. stoletja pri Rogeriju (Ramovš 1972: 269). V 16. stoletju je glagol kot dvovidski izpričan v 7 protestantskih delih in ima skupno 12 pojavitev:

bogati² (**bugati**, **bogati**) -am glag. nedov. in dov. [ˈbo:ɡati -am[?]]; P 12, K 7 (KPo 1567, TC 1574, DC 1579, DC 1584, TPo 1595, Tfc 1595, ZK 1595) [...]

kdo; koga/kaj *delati/narediti tako, kot kdo zahteva, predlaga*; *ubogati*: kada fi **bugala** kazho inu iedla od fadu, kateri fam ti bil prepovedal. Ieft ti sato ôzho veliko tērplenia naloshiti KPo 1567, LXVIII; ony .. GOSPVDA Chriftufa **bugajo** TPo 1595, III, 147

//kdo; kaj *upoštevati pri svojem ravnanju*: Nega bešfedo **bugaite**, Strahom prou mu slushite TC 1574, 118[=128]; Petrus le na to Bešfedo Chriftufevo gleda, toifto **boga** inu fe ne pufty .. motyti TPo 1595, II, 156; kateri nebo letega porozhenja **bugal**, ta fe bo teifte (Babylonfke Rimfke Beštje) grehou dileshan fturil ZK 1595, 10

℘ iz nem., prim. folgen [A. J.]

Glasoslovje

Prvič je slovenski vokalizem sintetično obravnavan v Ramovševi *Kratki zgodovini slovenskega jezika* (1936, ponatis 1995). Izhajajoč iz praslavanščine, Ramovš zasleduje razvoj posameznih vokalov do današnjih narečij; ob upoštevanju različnih dejavnikov je narečne pojave povezal s historičnim razvojem glasov. Odvisnost vokalne kvalitete od kvantitete je eden njegovih osnovnih zakonov o razvoju vokalizma po onemitvi reduciranih vokalov v 9. stoletju. O vokalizmu je obsežno pisal še v razpravah *Relativna kronologija slovenskih akcentskih pojavov* (*Slavistična revija* 3, 1950) in *Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma* (*Slavistična revija* 4, 1951; Ramovš 1997: 715–723).

¹⁴ Gl. *Slovar Pohlinovega jezika* M. Snoja s podnaslovom Na osnovi njegovih jezikoslovnih del, ki je bil izdelan na podlagi popolnega izpisa dveh Pohlinovih slovarjev, *Tu malu besedišhe treh jesikov* (1781) in *Glossarium Slavicum* (1792), ter selektivnih, problemskih izpisov iz Pohlinove *Kraynske grammatike* (1768) in knjižnih izdaj učbenika *Abecedika* (1765, 1789, 1794, 1798).

Hiat

Slovenščina je obdržala stari hiat, kjer je šlo za smiselno ločitev dveh delov, npr. *pooblastiti*, *poostriti*, *krivousten*. Nastajali pa so tudi novi stiki dveh samoglasnikov, ki jih je slovenščina »reševala« na različne načine. Eden od soglasnikov v hiatu je prešel v samoglasnik, npr. *na-ido* > *najdo* > *najdem*, podobno tudi *dojdem*, *pojdem* itd. (Ramovš 1997: 728). Ramovš torej daje odgovor o izgovoru glagola iz 16. stoletja *doiti*, da je bil hiat zapolnjen, torej se glasi: *dojti* (*dojti*, *dujti*) *dojdem*. Zaradi negotovega izgovora, ki ga izkazujejo tako podatki v zgodovinskih slovarjih na portalu Fran kot sodobni slovenski razlagalni slovar SSKJ², smo se uredniki odločili, da nastavimo iztočnico na podlagi zapisa, kar omogoča povezljivost z istovrstnimi iztočnicami, ki so nastavljene v »Franovih« spletnih slovarjih:

doiti^o (**dojti**, **dujti**, **duiti**, **doiti**)¹⁵ doidem glag. dov. [ˈdo:iti ˈdo:idem]; P 110, K 17 (TE 1555, TT 1557, TR 1558, TT 1560, TAr 1562, *P 1563, TO 1564, TL 1567, KPo 1567, TC 1575, TT 1577, DB 1578, TkM 1579, TT 1581-82, DB 1584, TPo 1595, MTh 1603)
– nedol.: d | o/u | j/y/i | t | i/e (TPo 1595, II,121); – sed. ed. 2. os.: du | i/j | deš; – 3. os.: d | u/o | i/j | de; – mn. 3. os.: d | o/u | idejo; – del. na -l m. ed.: doš | el/al/âl/ol (TPo 1595, I,257); – mn.: došli; – ž. ed.: došla; – mn.: došle; – s. ed.: došlu; © [...] [A. L. R.]

Novi hiat je slovenščina poleg zgornjega jezikovnega pojava, da je eden od vokalov prešel v konzontan, ustvarila tudi tako, da sta se obadva vokala v hiatu skrčila, npr. *vòjevoda*, *vòevoda* > *vyuda*, *bojáti*, *stojáti* > *báti*, *státi* (Ramovš 1997: 728). Sledi pred kontrakcijo najdemo še v 16. stoletju, npr. kjer poleg *bati* se s približno 1900 pojavitvami v 44 knjigah beležimo tudi *bojati se*:

bojati se bojim se glag. nedov. [boˈja:ti se]; P 3, K 3 (DB 1584, MD 1592, MTh 1603) [...] kot slovarski zgleđ *čútití strah*, *biti prestrašen*; *bati se*: *Crajnŕki Bati fe Slovénŕki oli Besjázhki*
Bojati fe, ftrafhite[!] fe DB 1584, III,CcIIIb; *Latinè*. *Metuo*. *Deutfch*. Fürchten. *Sclav*. **boiati**, ftrafhitefe MTh 1603, II,61 Prim. *bati se* [A. J.]

Proteza

Vokalični začetek besede je bil v zgodovini slovenskega jezika po večini odpravljen, ker sta se zaradi zakona odprtih zlogov v praslovanščini v stavčnih zvezah stikala končni samoglasnik predhodne besede in začetni samoglasnik

¹⁵ Prim. SSKJ2 *doiti doidem* stil. *dójdem dov.*, *došèl došlà* stil. *dòšèl*, *dòšla*, *došlò* tudi *došlò*. O negotovi glasovni realizaciji zapisov <i>, <j>, <ij>, <ji> in <y> za fonema *i* in *j* ter njune različne kombinacije v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prim. Jelovšek 2020: 290–292.

naslednje besede. Stik so po Ramovševih dognanjih zapolnili protetični soglasniki, od katerih je danes večina ohranjena v narečjih (*u-*, *i-*, *h-*, *r-* in *g-*). O vrsti protetičnega glasu je soodločala kvaliteta začetnega vokala: pred *o*, *o*, *u* se je razvil dvoustnični *u*, pred *i*, *e*, *e*, *ê* pa samoglasniški *j*. V slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja imamo zaradi zajetega celotnega knjižnega gradiva priložnost opazovati, katere besede s protetičnimi soglasniki so se ustaljevale, katere so se umikale na obrobje rabe, v katerih knjigah so se rabile in zakaj itd. Nепrotetične besede, ki so izpričane izključno v Megiserjevih slovarjih, je avtor sprejel iz koroških govorov, ki jih je, čeprav je bil nemškega rodu, dobro poznal. Kadar v gradivu ni bilo izpričane besede s protetičnim konzonantom, je bila temu prilagojena tudi izbira iztočnice, npr. *agnec* (iztočnica je potrjena le v Registru DB 1584, 3. stolpec), *aklen* (JPo 1578), *abuvski* (MTh 1603), *abvon* (MTh 1603), *abvonov* (MTh 1603), *enjanje*.¹⁶ Morebitno popolno odsotnost proteze slovar torej skrbno beleži, s pomočjo Ramovševih (1997: 725) ugotovitev pa lahko pojasnimo tudi nastale izjeme, npr.

abvonov -a -o prid. [ʼa:bvonov -o]; P 1, K 1 (MTh 1603) [...]

ki se nanaša na abvon; jablanov: v zvezi **abvonovo drevo** Pomus. *Germ.* Ein öpffelbaum. *Slav.* jablan. *Carint.* **abuonovu** drevu MTh 1603, II, 291 *jablana* [J. N.]

Če sta prisotni obe različici, ju v razlagalnem slovarskem sestavku obravnavamo pod skupno iztočnico, ki je enaka ali podobna sodobni obliki besede. Na primer neprotetična različica je obravnavana pod sodobno iztočnico *jeklo* (*jeklo*, *aklo*), na kar je opozorjeno še s kazalčno iztočnico *aklo gl. jeklo*; podobno tudi: *esih gl. jesih*, *jesih* (*esih*, *jesih*). V *Besedju* 2011 se pojavlja precej parov besed s protetičnim soglasnikom in brez proteze, kar je razvidno iz navedenih kazalk: *ajca* [im. mn.] (MTh 1603) *gl. jajce*, *jil gl. il*, *jime gl. ime*, *jegla gl. igla*, *jigla gl. igla*, *jagrati gl. igrati*, *jegrati gl. igrati*, *jigrati gl. igrati*, *jiskati gl. iskati*, *jižop gl. ižop*, *jegerc gl. igrc*, *jemene gl. imenje* ipd.¹⁷ Prim. v sobesedilu:

¹⁶ Redakcija je pokazala, da je glagol *enjati* izpričan tudi s protezo, zato je bil *jenjati* kot najbližji sodobni obliki besede določen za iztočnico. Več glasovnih različic, navedenih v oklepaju, navajamo po pogostosti rabe oz. po kronološkem vrstnem redu od nastarejše do najmlajše pojavitve, kadar je število pojavitvev posameznih različic enako: *ejnati*, *enjati*, *ejnjati*, *jenjati*, *henati*. Vzglasni *h* pri *henati* je posledica prevzema iz bavarščine < hengen.

¹⁷ Tega glasovnega pojava ne smemo zamenjevati z vzglasnim nezvenečim, pridahnjenim *h* v izhodiščno nemških besedah, ki je pri prevzemanju postopoma onemel in se je v knjižni slovenščini 16. stoletja zapisoval le sporadično, npr. *altman* (*altman*, *auptman*, *haubtman*, *altmon*) < *der Hauptmann*, *ajd* (*ajd*, *hajd*, *hed*) < *der Heide*, *erpergovati* (*erpergovati*, *herpergovati*, *epergovati*, *erbergovati*) < *die Herberge*. Za protezo lahko prihaja do redukcije, npr. *jegla gl. igla*.

apno (apnu, vapno) -a sam. s [ˈa:pno -a]; P 20, K 5 (DB 1578, DB 1584, BH 1584, MD 1592, MTh 1603) [...]

Crajnški Apnu Slovénski oli Besjázhki vapno DB 1584, III, CcIIIb; **Apnu, pna**, Calx, kalch BH 1584, 61; *Deutfch. Kalch. Latinè. calx. Windifch. apnu. Cr. vapno. Illyr. yapno. Italicè. calce, calcina* MD 1592, G8a; Calx viva. *Germ. zaucher vngeleschter Kalch. Sclavon. negafhenu apnu* MTh 1603, I, 205¹⁸

1. *bela snov, ki nastane iz apnenca, če se ta žge; apno:* vfi folki bodo **ka'pnu**! feshgani, kakòr se poffekanu tèrnje s'ognjom feshge DB 1584, II, 13a

// *ta snov, mešana z vodo, ki se uporablja za beljenje; belež:* kadar vy zhes Iordan puidete vto Deshelo, katero GOSPVD tuoi Bug tebi bo dal, taku imash velike Kamene gori poftauti inu **sApnom** saraihati DB 1578, 171b; Reci h'tém Ferajharjem, kateri s'lizhkakim **apnom** ferajhajo, de bo doli padlu DB 1584, II, 65a

2. *gradbeni vezivni material:* inu ony fo vseli Zégle sa Kamèn, inu Yll sa **Apnu**, inu fo djali: Nu, fturimo fi enu Méftu, inu Turn DB 1584, I, 7a; tvoji Hlapci bi radi hotéli, de bi ona [Sion] bila fesydana: inu bi radi vidili, de bi nje kamenje inu **apnu** bilu pèrpraulenu DB 1584, I, 305a [M. Č.]

Tudi prevzete besede, npr. neposredno iz klasičnih jezikov ali z nemškim posredovanjem, so zaradi težnje po zapiranju odprtih zlogov v vzglasju in izglasju v slovanskih jezikih, dobile protetični glas, ki je bil v 16. stoletju še na obrobju rabe, npr.

janež (anež, janež)¹⁹ -a sam. m [ˈja:než -a[?]]; P 6, K 6 (TE 1555, TT 1557, TAr 1562, TT 1581-82, MD 1592, MTh 1603) – ed. im.: janež; – tož.: a/ja | než; ⑤⑥

1. *negotovo seme enoletne vrtné rastline z rumenimi cveti v kobulih ter aromatičnimi listi, ki se uporablja kot začimba, Anethum graveolens; koper:* Ve vom Pifarjem inu Farifeiom, vi Hinauci, lakai vi defetite to metto inu **anesh** inu kumel, Inu řapuszhete tu, kar ie teshshiga vti poftau TE 1555, 17a, podobno tudi TT 1581-82; Jo bode vom Vuzhenikom/ Pyřfariem/ farifeiom inu Hynaucem/ kir Defetite Mynzo/ **Janesh** inu Kumel/ Inu tu kar ie vegshiga vti Poftau řapufitite TAr 1562, 44b

2. *enoletna vrtna zdravilna ali začimbna rastlina z belimi cveti v kobulih ali njeno dišeče seme, Pimpinella anisum; janež:* Anifum. *Germ. äniß/Eniß. Sclav. janelh* MTh 1603, I, 92
 Ⓔ iz gr. prek nem., prim. der Anis [A. J.]

¹⁸ T. i. medrazdelek, ki se pojavlja pred (prvim) slovarskim pomenom, je namenjen tistim navedkom iz sočasnih slovarjev in seznamov slovarskega tipa, ki jih zaradi pomenske širine tujejezičnih ustreznice iztočnice ni mogoče zanesljivo uvrstiti med dokazila določenega pomena, podpomena ali pomenskega odtenka (*SSKJ16*, Splošno o slovarju, 23).

¹⁹ Iztočnice v *SSKJ16* so navedene v pisno in glasovno posodobljeni obliki. Če je ohranjeno večje število glasovnih različic, je kot iztočnica upoštevana tista, ki je enaka ali najbližja najbolj uveljavljeni sodobni pojavitveni obliki besede (*SSKJ16*, Splošno o slovarju, 13).

Soglasniški sklopi

Trubarjeva oblika *desten* vsebuje nepričakovan soglasniški sklop *-stn-*. Ramovš je ugotovil, da prehoda *-sn-* > *-stn-* ne pozna nobeno slovensko narečje, znan pa je prehod *-stn-* > *-sn-* v Prekmurju in redko tudi pri Trubarju, npr. *oblasnik*, *lasne* volje ipd. Po soočanju različnih razvojnih možnosti je Ramovš dognal, da je *-t-* v Trubarjevem *destən* prvoten, *desn* pa drugotna oblika.²⁰ Potrditev o mogočem analogičnem vplivu latinske oblike *dexter* na zapis *desten* Ramovš (1997: 404) vidi tudi v primeru naslonitve prislova *supər* na latinsko *sub: subper* poleg *super*. V *SSKJ16* smo zato dokumentirali obe glasovni različici, za iztočnico pa smo izbrali sodobno knjižno besedo, ker je gradivsko potrjena: *desni* (*desni*, *destni*, *desen*), *desnica* (*desnica*, *destnica*, *disnica*), z zapovrstjem glede na pogostost rabe. Kot je ugotovil že Ramovš, se *destni*, *destnica* res pojavljata le v (več) Trubarjevih delih:

desnica (desnica, destnica, disnica) -e sam. ž [de'sni:ca -e]; P približno 400, K 43 [...]

1. *desna roka; desnica*: onu pride inu v fame te Buque is te **defnice** tiga, kateri ie na Stolu fidil TT 1577, 295-296; Njegova leviza leshy pod mojo Glavo, inu njegova **defniza** me objemle DB 1584, I, 332b / v zvezi **dati desnico** Iacop Cefas inu Ioannes .. fo meni inu Barnabu dali nih **defnizo**, inu fo fe fnami sgliali, De mi dua vmei teimi Aydi, oni pag vmei teimi ludi pridiguemo TT 1581-82, II, 151 *ponudili desno roko za stisk kot potrditev dogovora*

// bibl. ta roka glede na dejanje, ki ga opravlja; *desnica*: ohrani mene .. od tih rok tih ptuih Otruk. Katerih vufta lizhkai gouore, Inu nih **Defniza** ie kriua <Nih Vuk inu Della fo falsh> TPs 1566, 255a; Ne perdrushi .. mui shiuot htim moshem, kir fo te kry sheini. Vkaterih rokah ie hudoba, Inu nih **defniza** ie polna mytou inu darou TPs 1566, 52b; objifzhi tuio Vinsko Terto .. katero ie tuoia **Defniza** safadila TkM 1579, 8b

// v krščanstvu in judovstvu *veličina, moč Boga, izkazana z dejanji; desnica*: Satu ie on od te **defnice** Boshye gori pouishan, inu ie pryel od Ozheta to oblubo tiga fuetiga Duha inu ie vunkai islyl, letu, kar ui fdai uidite inu slishite TT 1557, 335; tuia [božja] roka mene tudi tiakai popela, inu tuia **defniza** bode mene derhala TR 1558, F2a; vti tui naredbi puidi po frezhi, vleci femkai tei rifnici hdobrimu, inu de te reune per Praudi obderfish, Inu ta tuia **Defniza** bode tebi zhudne rizhy iskafala TPs 1566, 86a; on ie nee perpelal na te kraye te fuie Suetuſti, kletimu Hrybu, kateriga ie ta nega **Defniza** dobyla TPs 1566, 143b; Ti imash eno mogozho ramo, mozna ie tuia roka, Inu vifloka ie tuia **defniza** TPs 1566, 162a; Sakai ti tuio roko prozh vlezhesh? Inu tuie[!] **defnici** is tuiga nedarie branish? TPs 1566, 134a; Sakaj ony nefo te deshele s'mezhom dobili, inu nyh roka jim nej nifhter pomagala: Temuzh tvoja **defniza**, tvoja roka, inu ta Luzh tvoja obrasa DB 1584, I, 290b [...]

2. navadno v zvezi z **na desna stran; desnica**: te ouce bode poftauil na fuio deftno ftran, te koslyzhe pag na leuo. Tedai porezhe ta kral htim kir fo na nega **defnici**, Poidite femkai vi

²⁰ Kot prvotno *-zdn-* preide v *-zn-*, *-stk-* v *-sk-*, tako tudi *-stn-* > *-sn-*, odtod pa je v govoru nastalo mešanje *-stn-* in *-sn-*, lahko celo samo pisno (Ramovš 1924: 212–213). Trubar naj bi govoril *desən*, pod vplivom lat. *dexter* pa zapisal tudi obliko *destən*, za katero je sklepal, da je po analogiji z zgledi *lasna* in *lastna* etimološka oblika (podrobneje v Ramovš 1997: 402–404).

shegnani muiga Ozheta, erbaite tu kraleftuu TT 1557, 78; Pogledai na to **Defnizo** inu vidi, de nikoger nei kir bi mene fhal TPs 1566, 251b [...]

// *častno mesto, ki kaže moč, pomembnost tistega, ki ga zaseda*: [Jezus je] Na trety dan od smerti vftall || Gori kozhetu vnebu fhall. || Na **defneci** bogu fidi TC 1550, 160(88b); On ie shal Vnebefša inu poffedel to **Defnizo** inu Oblaft Boshyo TR 1558, d3b-d4a; Bug ie to fuio fylno Muzh iskafal Veriftufu, kir ga ie gori obudil od te smerti, inu ga ie poftauil na fuio **Defnizo**, Vnebefih .. zhes vfo oblajt inu muzh TR 1558, 14b; [Kristus] sdai fedi vnebefih na **difnizi** Boga vfligamogochiga kokër nalh Krall KB 1566, F7 [...]

// ekspir., s predlogom *izraža, da kdo komu nudi podporo, pomoč, ga varuje*: Ieft fem tiga Gofpudi vfelei pred febo uidil, fakai on ie per mui **defneci**, de ieft ne bom premaknen TT 1557, 335; Ieft fem tiga Gofpudi pred muie ozy[!] poftauil, fakai on ie na mui **defneci**, Obtu ieft bom dobru obftal TPs 1566, 34b [...] [A. J., oblikoslovno zaglavje M. Č.]

Zgodovinsko stanje v slovenskih narečjih v 16. stoletju se kaže v glasovnih različicah v najstarejši knjižni slovenščini. V skupinah *čre-* in *žre-* je *r* dialektično onemel že pred moderno vokalno redukcijo, najkasneje v 15. stoletju, ker sta skupini težko izgovorljivi. Ramovš je domneval, da je bil Trubarju poenostavljen izgovor soglasniških sklopov znan iz ljubljanskega govora, zato je poleg *čr-*, *žr-*, ki ga je govoril, pisal tudi samo *č*, *ž* (Ramovš 1924: 70–71). Kjer je bila gradivsko izpričana glasovna različica s poenostavljenim soglasniškim sklopom kot v sodobni knjižni slovenščini, smo jo nastavili kot iztočnico, npr. *češnja* (*črešna*, *črešnja*, *črejšna*, *češna*), pri čemer je *češna* potrjena samo v MTh 1603, drugače je pridevniška izpeljanka *črešnjov* edina izkazana, zato je taka tudi iztočnica: *črešnjov* (*črešnov*, *čresnov*). Prim tudi: *čevelj* (*črevl*, *čevl*, *čevel*, *črievelj**), *črevljflikar* (*črevlflikar*), *črevlja** (*črevla*); *črevo* (*črevu*, *čevo**), *črednik* (*čednik*, *črednik*), z glasovnimi različicami v sobesedilu npr.:

češnja¹ (**črešna**, **črešnja**, **črejšna**, **češna**) -e sam. ž [ˈč̣eːšnja -e]; P 7, K 4 (JPo 1578, MD 1592, TPo 1595, MTh 1603)

– ed. im.: *čr/č | e/é | šna*; – mn. im.: *črešne*; – tož.: *čr | ejšn/ešnj | e*; Ⓜ

dolgepecljati, okrogli, koščičasti sadež sadnega drevesa: *češnja*: To vefelo Leto pak mnogetere Sadoue inu vsहितke pernefe, **zhreshnie**, zueshke, Sliue JPo 1578, I,120; Cerafum. *Germ.* Kirschen/ Kerschen. *Sclav.* **zhrefhna**, **zheshna** MTh 1603, I,242

• – – Obtu leta Evangelion nej sa ta mladi folk. Sakaj taihti ima to Gnado, hvala Bogu, de raiſhi **zhreifhne** foblejo, kakor denarje fhetejejo TPo 1595, II,223 *ni jim mar za kopičenje materialnih dobrin* [A. L. R.]

Sklep

Primerjava med rezultati Ramovševih raziskav knjižnega besedja 16. stoletja z ugotovitvami, ki jih na podlagi gradiva, zbranega z izpisi vseh besed v vsakokratni rabi, podaja *SSKJ16* (A–D), je pokazala strokovno utemeljenost in posledično veliko uporabnost rezultatov Ramovševih raziskav s področij jezikovne

zgodovine in historične dialektologije, čeprav npr. za 16. stoletje ni razpolagal z vsemi do sedaj znanimi knjižnimi viri.²¹ Čeprav je imel manj podatkov, je praviloma jezikoslovno prepričljivo razlagal posamezne glasoslovne pojave, prek njih pa nepričakovane odraze v oblikoslovnih paradigmah in pri besedotvornih obrazilih, pomene ali izvor nenavadnih, manj znanih besed iz 16. stoletja, ki so v sodobnem (knjižnem) jeziku časovno zaznamovane ali jih je prekril prah pozabe.

Viri

BH 1584 = Adam Bohorič, *Arcticae horulae fuccifivae*, Wittenberg, 1584.

DB 1578 = Jurij Dalmatin, *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*, Ljubljana, 1578.

DB 1584 = Jurij Dalmatin, *BIBLIA*, Wittenberg, 1584.

DBu 1580 = Jurij Dalmatin, *PERVE BVQVE MOSESSOVE*, Ljubljana, 1580.

DC 1579 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS*, Ljubljana, 1579.

DC 1584 = Jurij Dalmatin, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Wittenberg, 1584.

DJ 1575 = Jurij Dalmatin, *JESVS SIRAH*, Ljubljana, 1575.

DM 1584 = Jurij Dalmatin, *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*, Wittenberg, 1584.

DPa 1576 = Jurij Dalmatin, *PASSION*, Ljubljana, 1576.

DPr 1580 = Jurij Dalmatin, *SALOMONOVE PRIPVVISTI*, Ljubljana, 1580.

JPo 1578 = Jurij Juričič, *POSTILLA*, Ljubljana, 1578.

KB 1566 = Sebastijan Krelj, *OTROZHIA BIBLIA*, Regensburg, 1566.

KPo 1567 = Sebastijan Krelj, *POSTILLA SLOVENSKA*, Regensburg, 1567.

MD 1592 = Hieronymus Megiser, *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*, Graz, 1592.

MTh 1603 = Hieronymus Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Frankfurt, 1603.

*P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.

TA 1550 = Primož Trubar, *Abecedarium vnd der klein Catechifmus*, Schwäbisch Hall, 1550.

TA 1555 = Primož Trubar, *ABECEDARIVM*, Tübingen, 1555.

²¹ Pregledal in izpisal je 29 protestantskih tiskov od skupno 53 znanih, če štejemo tudi oba večjezična Megiserjeva slovarja (MD 1592, MTh 1603): TC 1550, TA 1550, TC 1555, TA 1555, TE 1555, TT 1557, TKo 1557, TR 1558, TT 1560, TAr 1562, TO 1564, TPs 1566, TC 1567, TL 1567, TC 1574, TC 1575, TP 1575, TPs 1579, TT 1581-82, DC 1584, TfC 1595, TPo 1595; *P 1563 (»pod citatom Juričič je razumeti Ene duhoune peisni, 1563«); KPo 1567; TkM 1579; DJ 1575, DB 1578, DB 1584; ZK 1595.

- TAr 1562 = Primož Trubar, *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*, Tübingen, 1562.
- TC 1550 = Primož Trubar, *Catechismus*, Tübingen, 1550.
- TC 1555 = Primož Trubar, *CATECHISMVS*, Tübingen, 1555.
- TC 1567 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1567.
- TC 1574 = Primož Trubar, *TA CELI CATEHISMVS*, Tübingen, 1574.
- TC 1575 = Primož Trubar, *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*, Tübingen, 1575.
- TE 1555 = Primož Trubar, *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*, Tübingen, 1555.
- TfC 1595 = Felicijan Trubar, *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*, Tübingen, 1595.
- TfM 1595 = Felicijan Trubar, *LEPE KARSZANSKE MOLITVE*, Tübingen, 1595.
- TkM 1579 = Janž Tulščak, *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE*, Ljubljana, 1579.
- TKo 1557 = Primož Trubar, *TA SLOVENSKI KOLENDAR*, Tübingen, 1557.
- TL 1561 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*, Tübingen, 1561.
- TL 1567 = Primož Trubar, *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*, Tübingen, 1567.
- TO 1564 = Primož Trubar, *CERKOVNA ORDNINGA*, Tübingen, 1564.
- TP 1575 = Primož Trubar, *Try Duhouske peifsni*, Tübingen, 1575.
- TPo 1595 = Primož Trubar, *HISHNA POSTILLA*, Tübingen, 1595.
- TPs 1566 = Primož Trubar, *Ta Celi Pfalter Daidou*, Tübingen, 1566.
- TPs 1579 = Primož Trubar, *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI*, Tübingen, 1579.
- TR 1558 = Primož Trubar, *EN REGISHTER*, Tübingen, 1558.
- TR 1561 = Primož Trubar, *Regifter vnd summarischer Inhalt*, Tübingen, 1561.
- TT 1557 = Primož Trubar, *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1557.
- TT 1560 = Primož Trubar, *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*, Tübingen, 1560.
- TT 1577 = Primož Trubar, *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*, Tübingen, 1577.
- TT 1581-82 = Primož Trubar, *TA CELI NOVI TESTAMENT*, Tübingen, 1581-82.
- TtPre 1588 = Matija Trošt, *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*, Tübingen, 1588.
- ZK 1595 = Janž Znojilšek, *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*, Tübingen, 1595.

Literatura

Kozma AHAČIČ, 2015: *Fran Ramovš. Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzontanizem, V. Morfologija, VII. Dialekti, VII/dodatek: Kratka zgodovina slovenskega jezika I. Slovenske slovnice in pravopisi: spletišče slovenskih slovnice in pravopisov od 1584 do danes. Različica 1.0.* <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/38/1924-1952-ramovs>.

Anton BAJEC, 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika*: II. Izpeljava slovenskih pridevnikov. III. Zloženke. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, DZS.

BESEDJE 2011 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Zbirka Slovarji).

France BEZLAJ, 1950: Fran Ramovš: Pogled na njegovo delo, *Slavistična revija*, 3/3–4, 225–236.

France BEZLAJ, Marko SNOJ, Metka FURLAN, Simona KLEMENČIČ (Kazala), 1976, 1982, 1995, 2005, 2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I/A–J, II/K–O, III/P–S, IV/Š–Ž, V/ Kazala, Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

eSSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2016–*, www.fran.si

eSSKJ16: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, www.fran.si.

Alenka JELOVŠEK, 2019: Vpliv tujejezičnih pravopisnih norm na ugotavljanje glasovne podobe besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest* (Obdobja, 38). Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 213–220.

– –, 2020: Prikaz pisne in glasovne variantnosti iztočnic v SSKJ16. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar* (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 135). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba. 287–308.

Rudolf KOLARIČ, 1960: Ramovš, Fran (1890–1952). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi484440/#slovenski-biografski-leksikon> (22. avgust 2022). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 9. zv. *Raab - Schmid*. Alfonz Gspan et al. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Korpus 16: Korpus besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Različica 1.0, www.fran.si/korpus16.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2008: Pridevniške tvorjenke na -ski, -ški, -čki in -cki v Trubarjevih in Dalmatinovih prevodih biblijskih besedil, *Slavia Centralis* 1/2, 53–66.

– –, 2021: Besedotvorne značilnosti knjižne slovenščine 16. stoletja v primerjavi s sodobno (knjižno) rabo. *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki: [Slovenski slavistični kongres, Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice, 30. september–2. oktober 2021]* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 31). Ur. Matej Šekli, Lidija Rezoničnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 253–262.

Majda MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja* (Dela 44. Razred za filološke in literarne vede). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Jožica NARAT, 2008/09: Slovenski knjižni jezik 16. stoletja v luči besedoslovnih raziskav, *Slavistična revija* 56/57, [105]–138.

Anton OCVIRK, 1950: Franu Ramovšu za šestdesetletnico, *Slavistična revija* 3/3–4, 223–224.

Fran RAMOVŠ, 1913: Slovarski doneski iz Trubarjevih del. *Časopis za jezik, književnost in zgodovino* X. 144–151.

– –, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika: II. Konzonantizem* (Dela. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani, 1). V Ljubljani: Učiteljska tiskarna.

– –, 1951: Osnovna črta v oblikovanju slovenskega vokalizma, *Slavistična revija* 4/(1–2), 1–9.

– –, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih Fr. Ramovša v l. 1947/48, 1948/49. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

– –, 1971: *Zbrano delo. Prva knjiga* (Dela 23/1. Razred za filološke in literarne vede). Ur. Tine Logar in Jakob Rigler. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.

– –, 1995 (1936): *Kratka zgodovina slovenskega jezika* I. Ponatis izvirne izd. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

– –, 1997: *Zbrano delo. Druga knjiga: Razprave in članki*. (Dela 23/2. Razred za filološke in literarne vede). Ur. Jože Toporišič, Stvarno, imensko in besedno kazalo, Irena Orel. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, www.fran.si.

SSKJ16 = Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK [avtorji in glavni uredniki], Francka PREMK [avtorica], 2021: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja: A–D*. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jakob ŠOLAR, 1950: Fran Ramovš, I. Življenje, *Slavistična revija* III/3–4, 441–445.

Zusammenfassung

DIE BEDEUTUNG DER SPRACHGESCHICHTLICHEN FORSCHUNG VON RAMOVŠ FÜR DIE SLOWENISCHE HISTORISCHE LEXIKOGRAPHIE

Die Arbeiten von Fran Ramovš waren und sind auch weiterhin eine unentbehrliche Quelle für die slowenische sprachgeschichtliche, etymologische, onomastische und dialektologische Forschung. Bis heute unübertroffen bleibt sein Engagement zur Erarbeitung einer historischen Grammatik der slowenischen Sprache, die er schrittweise erstellt und herausgegeben hat: II. *Konsonantismus* (1824), VII. *Dialektologie* (1935), *Kurze Geschichte der slowenischen Sprache* (1936) und *Morphologie der slowenischen Sprache* (1952). Mit der Gründung des Instituts für slowenische Sprache innerhalb der Slowenischen Akademie der Wissenschaften und Künste (SAZU) wurde eine fachlich-organisatorische Basis für die Konzipierung und Erarbeitung lexikographischer Werke, einschließlich der Erarbeitung eines historischen Wörterbuchs der slowenischen Sprache geschaffen. Die institutseigene Kommission für historische Wörterbücher mit dem Vorsitzenden France Bezlaj beschloss vor fast 50 Jahren, anfangs ein erklärendes Wörterbuch zum Wortschatz slowenischer protestantischer Schriftsteller des 16. Jahrhunderts zu erstellen. Mit der Veröffentlichung des ersten Bandes des Wörterbuchs der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts (SSKJ16, A–D, 2021) wurde der erste Schritt zur Verwirklichung dieses Plans getan. Das erklärende Wörterbuch,

das bisher genaueste und umfassendste slowenische historische Wörterbuch und zugleich eines der modernsten seiner Art in Europa, ist seit 2022 über das Sprachportal Fran (www.fran.si) frei zugänglich (eSSKJ: Wörterbuch der slowenischen Schriftsprache des 16. Jahrhunderts); ab 2023 wird es jährlich ergänzt, gedruckte Buchausgaben sind ebenso geplant (zweiter Band SSKJ16 (E–J)).

Für linguistische Analysen eines jeden Wortes aus allen Buchausgaben des 16. Jahrhunderts wurden auch Daten aus dem sprachlich-historischen Erbe von Ramovš berücksichtigt und ausgewertet. In seinen lexikologischen und semantischen Studien findet man Erklärungen zum Ursprung und zur Bedeutung von sog. dunklen Wörtern, z. B. *arar*, *avstrija*, *plumbart*. Bezüglich der Wortbildung wurden seine historisch-dialektal vergleichenden Überlegungen zur Problematik der Wortbildungsvarianten und verwandten Suffixen bei *človečki* herangezogen: *človeski*, *človeški*, *človecki*, *človečki*, *človecski*, *človečski*, *človačaski*. Schließlich liefern seine Forschungen zur Entwicklung der Vokale und Konsonanten in den älteren Perioden der slowenischen Schriftsprache und Dialekte viele Antworten auf die Fragen zur Phonetik und Orthographie des 16. Jahrhunderts, was von großem Nutzen bei der Bestimmung der phonetischen und orthographischen Varianten historischer Wörter war.